

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО КОМПЛЕКСУ

Ціхановська В.М., асистент

Вінницький державний аграрний університет

У статті розглянуто основні складові ефективності територіальної організації та функціонування зернопродуктового комплексу: продовольчу, товарну, стратегічну, економічну, соціальну, екологічну. Досліджено основні методичні підходи до оцінки ефективності територіальної організації зернопродуктового комплексу України. Запропоновано обрахунок інтегрального показника ефективності територіальної організації зернопродуктового комплексу, що здійснюється за бально-рейтинговою системою.

Об'єктивні процеси, що відбуваються в економіці України, пов'язані з її трансформацією, особливості сучасного розвитку зернопродуктового комплексу зумовлюють необхідність постійного уточнення та доробки методичних підходів до оцінки рівня його розвитку і розміщення.

Оптимальний варіант територіальної організації зернопродуктового комплексу визначається сукупним аналізом інформації, отриманої шляхом застосування низки наукових підходів, методів та методичних прийомів. Серед основних підходів, які відповідають вимозі забезпечення послідовного детального результативного дослідження обраного об'єкту, виділяється системний підхід та структурний аналіз.

Усі підприємства зернопродуктового комплексу – від сільськогосподарських підприємств до хлібокомбінатів та спеціалізованих пунктів продажу хліба та хлібопродуктів – є ланками великої системи, об'єднаної складною мережею зв'язків, реалізацію яких забезпечує транспорт.

Методика досліджень. Ефективність розвитку зернопродуктового комплексу так само як і загальна ефективність виробництва має різні виміри, кожен з яких має специфічні зміст, форму і вираження.

Вважаємо за доцільне виділити наступні складові ефективності територіальної організації та функціонування зернопродуктового комплексу: продовольчу, товарну, стратегічну, економічну, соціальну, екологічну [2].

Продовольча ефективність характеризує здатність галузей зернопродуктового комплексу регіону задовольнити потреби споживачів (населення, інші галузі виробництва) даної території у своїй продукції. Її критеріями є частка загального обсягу потреб у продукції комплексу, яка задовольняється підприємствами регіону, співвідношення отриманого від діяльності комплексу ефекту з розмірами існуючої ресурсної бази, максимально можливих потужностей з реальними. Слід зауважити, що внаслідок специфіки галузей, що входять до складу зернопродуктового комплексу, пов'язаних із використанням різних ресурсів, предметів та засобів праці, показники, якими оперують для визначення їх ефективності, різнитимуться. Так, наприклад, для оцінки роботи зернового господарства, окрім показників продуктивності праці, собівартості, рентабельності та інших, застосовується показник урожайності, що використовується для визначення ефективності використання землі, відображає результативність вжитої системи економічних та агротехнічних заходів і безпосередньо впливає на величину інших. Слід враховувати також не лише кількісні, але і якісні показники. Так, при оцінці ефективності функціонування та територіальної організації того ж таки зернового господарства у складі зернопродуктового комплексу необхідно враховувати поділ зернопродукції на продовольчу і фуражну, а також різні критерії, за якими оцінюється якість зерна: якщо для фуражного зерна важливою є його кормова цінність, то для продовольчого – його хлібопекарські властивості, вміст клейковини. Відповідно до цих характеристик якість зерна оцінюється по класам, що знаходить своє відображення у вартісних показниках. Наприклад, за вмістом клейковини пшениця є вищого, I – V класів. Загальновідомим є той факт, що в останні роки в Україні виробляється пшениця III- V класів з вмістом клейковини 18-23% і нижче, простежується тенденція до зменшення закупівель пшениці твердих сортів. Внаслідок цього при достатньому рівні кількісної забезпеченості хлібом, хлібобулочними та

макаронними виробами населення відчуває брак високоякісної продукції. Для фуражного зерна важливими характеристиками, окрім урожайності, є вихід кормових одиниць та перетравного протеїну з гектара площі, собівартість одного центнеру зерна та однієї кормової одиниці, затрати зерна на 1 центнер кормової одиниці, рентабельність [3].

Результати досліджень. Товарна ефективність характеризує ступінь та успішність участі підприємств регіонального зернопродуктового комплексу у територіальному поділі праці. Діагностика товарної ефективності передбачає використання наступних показників:

- коефіцієнту локалізації галузі (K_l) –

$$K_l = \frac{U_p}{U_k}, \text{ де}$$

U_p – частка галузі зернопродуктового комплексу у загальному виробництві регіону;

U_k – частка цієї галузі у загальному виробництві країни.

- коефіцієнту товарності (K_m) –

$$K_m = \frac{B_e}{B_n}, \text{ де}$$

B_e – вартість продукції зернопродуктового комплексу, що вивозиться з регіону;

B_n – загальна вартість продукції зернопродуктового комплексу, яка виробляється в регіоні.

- коефіцієнту виробництва товарної продукції зернопродуктового комплексу в регіоні на одного жителя ($K_{тдн}$) –

$$K_{тдн} = \frac{U_{pm}}{U_{pn}}, \text{ де}$$

U_{pm} – частка продукції зернопродуктового комплексу регіону в товарній продукції країни;

U_{pn} – частка населення регіону відносно населення країни.

- індексу ефективності спеціалізації (C_e) –

$$C_t = \frac{E_p}{E_k}, \text{ де}$$

E_p – обсяг виробництва продукції зернопродуктового комплексу на одиницю витрат у регіоні;

E_k – аналогічний показник по країні.

- індексу ефективності поточних витрат ($I_{не}$) –

$$I_{не} = \frac{C_{cp} + T}{C_{ck}}, \text{ де}$$

C_{cp} – середньогалузева собівартість одиниці продукції в регіоні;

T – сумарні транспортні витрати на перевезення її в район споживання;

C_{ck} – середньогалузева собівартість одиниці подібної продукції по країні.

- коефіцієнту комплексності (K_k) –

$$K_k = \frac{V_d - V_{вив}}{V_{cp}}, \text{ де}$$

V_e – обсяги виробництва певного виду продукції зернопродуктового комплексу в регіоні;

$V_{вив}$ – обсяги вивозу його з регіону;

V_{cp} – обсяги споживання цього продукту в регіоні.

Стратегічна ефективність характеризує здатність зернопродуктового комплексу регіону (країни) забезпечити продовольчу безпеку даної території (як було сказано вище, зернопродуктовий комплекс країни є наріжним каменем її досягнення). Вона оцінюється за двома показниками: обсягом зернових запасів, що переходять до наступного врожаю, та рівнем виробництва зерна на одну особу. Перший характеризує стабільність продовольчої ситуації в регіоні (країні), стійкість регіональних ринків зерна до дестабілізаційних чинників. Критичним його значенням є 70-денний запас зерна або 19% його річного споживання. Другий – в динаміці – використовується для аналізу динаміки регіонального ринку продовольства й оцінки продовольчої безпеки [4].

Економічна ефективність характеризує віддачу сукупних витрат виробництва, спожитих виробничих ресурсів. Її визначення є завершальним етапом оцінки ступеня пристосованості регіонального зернопродуктового комплексу вирішувати поставлені перед ним задачі.

Окрім трьох попередніх характеристик – продовольчої, товарної та стратегічної ефективності – уявлення про економічну ефективність доповнюються аналізом показників, що характеризують технологічний процес з точки зору його ефективності (трудомісткість, матеріаломісткість, фондомісткість), результативності самого виробництва (прибуток, норма прибутку, рентабельність продукції та інші), інших витрат (плату за зберігання зерна на елеваторі, вартість імпортованої сировини, ввізне мито і т.д.), а також обрахунком ефективності регіонального зернопродуктового комплексу (E_k), який виконується за формулою:

$$E_k = \frac{E - I}{I} \cdot \frac{C_p}{C_k}, \text{ де}$$

E – вартість продукції зернопродуктового комплексу (окремої його галузі), що вивозиться з району,

I – вартість продукції зернопродуктового комплексу (окремої його галузі), що ввозиться в район,

C_p – споживання продукції зернопродуктового комплексу на душу населення в регіоні,

C_k – споживання продукції зернопродуктового комплексу на душу населення в країні.

Соціальна ефективність зернопродуктового комплексу характеризує рівень задоволення споживчих потреб різних верств населення його продукцією. Діагностика соціальної ефективності комплексу передбачає аналіз рівнів споживання хліба та хлібобулочних виробів залежно від величини середньодушових сукупних витрат домогосподарства та їх середовища. Для цього обраховується:

– абсолютне відхилення споживання хліба та хлібобулочних виробів у міських поселеннях та сільській місцевості від середнього рівня споживання даної продукції, а також від науково обґрунтованих норм споживання (8,4 кг на місяць);

– абсолютне відхилення споживання хліба та хлібобулочних виробів у домогосподарствах із різними середньодушовими сукупними витратами від середнього рівня споживання даної продукції, а також від науково обґрунтованих норм споживання;

– середнє лінійне відхилення споживання хліба та хлібобулочних виробів у домогосподарствах із різними середньодушовими сукупними витратами від середнього рівня споживання даної продукції – для уточнення на скільки в середньому вживання хліба різних по статкам категорій споживачів відрізняється від свого середнього рівня.

Слід зазначити, що дані показники відображають не лише соціальну ефективність зернопродуктового комплексу, підвищення якої досягається різними засобами: розширення асортименту продукції, розрахованого на задоволення потреб різних верств населення, регулюванням цінової політики і т.п., – але й діяльність місцевих органів влади, результативність державної політики щодо соціального забезпечення населення. В якості показника, який додатково ілюструє соціальне значення зернопродуктового комплексу регіону, може бути використаний показник кількості робочих місць, яку він забезпечує.

Екологічна – характеризує спроможність комплексу забезпечити раціональне використання та відтворення природних ресурсів, необхідних для його функціонування. Окрім того, екологічно ефективний зернопродуктовий комплекс повинен виробляти екологічно чисті, нешкідливі для здоров'я продукти харчування, тим самим беручи участь у відтворенні умов для нормальної життєдіяльності населення [1]. Рівень екологічної ефективності розвитку зернопродуктового комплексу зумовлюється техніко-економічними показниками підприємств, особливостями їх територіальної організації, технологічних процесів виробництва. Кількісна оцінка екологічної ефективності розвитку і розміщення зернопродуктового комплексу країни та її регіонів здійснюється за показниками:

- питомої ваги екологічно чистої продукції в загальному обсязі виробництва окремих видів продукції в натуральному та вартісному виразі;

- рівня забрудненості основних видів продукції шкідливими речовинами у абсолютному та відносному (його співвідношення із науково обґрунтованими допустимими обсягами забруднення);

- обсягів забруднення, спричинюваних підприємствами зернопродуктового комплексу.

Висновки. Узагальнюючи вищесказане можна зробити висновок про рівень розвитку продуктивних сил зернопродуктового комплексу країни та її регіонів. Для міжрегіональних зіставлень та узагальнення результатів доцільним є обрахунок інтегрального показника ефективності територіальної організації зернопродуктового комплексу, який пропонуємо провести по бально-рейтинговій системі: за результатами обрахунку кожного показника продовольчої, товарної, стратегічної, економічної, соціальної та екологічної ефективності визначається ранг кожного регіону. Загальне місце регіону за ефективністю територіальної організації зернопродуктового комплексу визначається шляхом обчислення середнього арифметичного рангів по кожному з показників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балабанов Г.В. Территориальная сегментация продовольственного рынка Украины; Зернопродуктовый комплекс Украины: структура и территориальная организация. – К., 1999. – 106 с.
2. Курило Л.І. Територіальна організація зернового господарства України. Автореф. дис... к.е.н. 08.07.02 – К., 1999. – 20 с.
3. Статистичний щорічник України за 2004 р. – К.: Консультант, 2005. – 591 с.
4. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» N 37-IV від 04.07.2002 р.// <http://fermer.dela.kr.ua/libraru>

УСС: 332.13:633.1

The methodology of evaluating the efficacy of the grain-production complex territorial organization

The operation of the grain-production complex and main components of the territorial organization efficiency, namely: commodity productions, strategic, economic, social, and ecological are highlighted in the article. General methodology of evaluating the efficacy of the grain-production complex territorial organization of Ukraine is investigated. The calculation of integral index of evaluating the efficacy of the grain-production complex territorial organization based on the rating system is suggested.